

Úvod

Slovenské ústredie starostlivosti o mládež (ďalej SÚSM) v Bratislave organizovalo a za spolupráce podriadených Okresných starostlivostí o mládež (ďalej OSM) realizovalo široké spektrum aktivít na poli sociálno-zdravotnej starostlivosti o deti a mládež na Slovensku, resp. v období Slovenského štátu. História ústredia siaha do obdobia medzivojnového Československa, kedy fungovalo pod názvom Zemské, resp. Krajské ústredie pečlivosti o mládež v Bratislave. Už v období prvej Československej republiky sa ústredie vyprofilovalo do úlohy najvýznamnejšej inštitúcie organizujúcej a realizujúcej dobrovoľnú sociálno-zdravotnú starostlivosť o deti a mládež na Slovensku.² Zároveň realizovalo široký diapazón aktivít. V praxi išlo o rôzne formy propagácie³ sociálno-zdravotnej starostlivosti o deti a mládež, organizovanie finančných, naturálnych zbierok, rekreačnej starostlivosti v zotavovniach (ozdravovniach), vytváranie poradní pre matky a deti, poradní pre voľbu povolania, *cezdenných* útulkov, okresných detských domovov, ale taktiež išlo aj o materiálnu pomoc realizovaním tzv. stravovacích a ošacovacích akcií v zimných mesiacoch.

Doteraz realizovaný historický výskum už osvetlil základné informácie o činnosti, riadení ústredia a jeho previazanosti na vládnucu Hlinkovu slovenskú ľudovú stranu (ďalej HSĽS).⁴ Je preto možné väčšmi preniknúť do hĺbky tejto problematiky a skúmať rôzne parciálne problémy činnosti ústredia a jemu podriadených OSM. Predložená štúdia je zameraná na už vyššie naznačenú problematiku – a síce na aktivity SÚSM a OSM v oblasti osvetly a propagácie sociálno-zdravotnej starostlivosti o deti od narodenia. Vybraná subtéma v sociálnych dejinách Slovenského štátu nebola dosiaľ spracovaná. Má však potenciál odhaliť rôzne vtedy preferované mechanizmy sociálno-zdravotnej osvetly a propagácie, rovnako tak potenciál odhaliť dôležitosť a význam sociálno-zdravotnej starostlivosti o deti pre ľudácky Slovenský štát vo všeobecnosti.

Cieľom štúdie je určiť a definovať spôsoby a priebeh propagácie sociálno-zdravotnej starostlivosti o deti a mládež, ktorú iniciovalo a realizovalo SÚSM v spolupráci s podriadenými OSM a ďalšími súdobými spolkami i zložkami štátotransy, teda HSĽS v priebehu rokov 1939 – 1944. Osveta a propagácia tejto zložky starostlivosti o deti bude skúmaná prostredníctvom tlače, prednášok, rozhlasového vysielania a brožúrok. Ale tiež prostredníctvom pravidelne organizovaných podujatí, resp. zbierok v podobe *Dňa slovenskej rodiny* a *Detského dňa*, ktoré

² Na túto tému bližšie pozri: LACLAVÍKOVÁ, Miriam – ŠVECOVÁ, Adriana. Dieťa medzivojnového Slovenska: Verejná sociálna starostlivosť o deti a mládež na Slovensku a jej inštitucionálna základňa. Praha, 2019; RIGOVÁ, Viktória. Mládež nad priepasťou: Sociálna starostlivosť o (nie)len problémovú mládež na Slovensku v rokoch 1918 – 1945. Bratislava, 2022; RIGOVÁ, Viktória. Etablovanie Zemského ústredia pečlivosti o mládež v Bratislave a jeho okresných pobočiek v medzivojnovom Československu. In *Studia Historica Nitriensia*, 2021, roč. 25, č. 1, s. 131-152.

³ Pod pojmom propagácia rozumiem cieleňé šírenie informácií s cieľom ovplyvniť recipienta. HORŇÁK, Pavel. Formy a prostriedky marketingovej komunikácie. Videoreklama. Bratislava, 2019, s. 20.

⁴ Základnú činnosť SÚSM zmieňuje monografia: RIGOVÁ, Mládež nad priepasťou, s. 124-131. Ale tiež záverečná práca: RIGOVÁ, Viktória. Slovenské ústredie starostlivosti o mládež v Bratislave 1939 – 1944 (dizertačná práca). Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2022.

predstavovali najčastejšie a najrozšírenejšie akcie a formy propagácie myšlienok SÚSM a OSM.

Výskum stanovenej problematiky sa opiera primárne o archívne dokumenty uložené v Štátnom archíve v Trenčíne – predovšetkým obežníky, ktoré vydávalo a rozposielalo okresným spolkom samotné ústredie v Bratislave. Ide o normatívne pramene, ktoré v danom historickom období plnili najmä organizačno-poverovaciú a oznamovaco-direktívnu funkciu. Ďalším zdrojom informácií o sociálno-zdravotných a propagačných aktivitách zameraných na deti a mládež boli *Sociálne rozhľady*, ktoré od roku 1940 vychádzali ako spravodajská korešpondencia a neskôr ako odborné periodikum. Predložený text taktiež vychádza zo štúdia dobovej tlače v podobne primárneho tlačového orgánu HSLS – *Slováka* a *Organizačných zvestí HSLS*.

Základné informácie o ústredí

SÚSM, ako v skúmanom období najvýznamnejšia inštitúcia realizujúca sociálno-zdravotnú starostlivosť o deti a mládež na Slovensku, sídlilo v Bratislave, konkrétne do jesene 1939 v Sociálnom dome na Panenskej ulici a následne na Grösslingovej ulici.⁵ Esenciálnymi piliermi jeho činnosti bolo iniciovať, organizovať a vykonávať širokú škálu sociálnej a sociálno-zdravotnej starostlivosti o deti a mládež na Slovensku. Jeho činnosť, resp. konkrétne aktivity sa vyprofilovali už v medzivojnovom období, počas existencie 1. ČSR, kedy aj datujeme jeho vznik.⁶ Medzi primárne úlohy SÚSM patrilo:

1. Organizovanie dobrovoľnej starostlivosti o deti a mládež v jednotlivých okresoch prostredníctvom Okresných starostlivostí o mládež. Tieto spolky zároveň ústredie združovalo, úkolovalo ich, pomáhalo im v činnosti či už poradenskou činnosťou alebo hmotnou a finančnou podporou.
2. Vyhľadávanie vhodných spolupracovníkov pre sociálno-zdravotnú starostlivosť a pomoc. O nich sa opierala celá činnosť OSM, resp. SÚSM v praxi. Bez nich by sa sociálno-zdravotná pomoc nedala realizovať. S jednotlivými OSM, resp. SÚSM spolupracovali notári, učitelia, sudcovia, lekári a i.
3. Podnecovanie zriaďovania ústavov starostlivosti o deti a mládež a ich samotné zriaďovanie. Zo strany OSM išlo predovšetkým o zintenzívnenie starostlivosti prostredníctvom okresných detských domovov.⁷
4. Prehľbovanie a zintenzívňovanie sociálno-zdravotnej činnosti a siete dobrovoľných spolkov a zariadení.
5. Vytváranie registra tzv. slabomyseľných, resp. *abnormálnych* detí a budovanie špeciálnych ústavov pre ne.

⁵ Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky (ďalej MV SR), Slovenský národný archív v Bratislave (ďalej SNA), f. Slovenské ústredie starostlivosti o mládež – časť Krajské ústredie starostlivosti o mládež (ďalej SÚSM – časť KÚSM), šk. 15, inv. č. 35. Úradovne SÚSM, predaj domu Panenská.

⁶ Ústredie starostlivosti o mládež so sídlom v Bratislave vzniklo výnosom ministerstva sociálnej starostlivosti z 10. apríla 1930. LACLAVÍKOVÁ – ŠVECOVÁ, Dieťa medzivojnového Slovenska, s. 121-122.

⁷ Na tému okresných detských domovov patriacich pod OSM, resp. SÚSM bližšie pozri: RIGOVÁ, Viktória. Sonda do problematiky ústavnej starostlivosti o deti v Slovenskom štáte na príklade okresných detských domovov. In Acta Historica Neosoliensia, 2022, roč. 25, č. 1, s. 67-87.

6. Propagovanie dobrovoľnej starostlivosti prostredníctvom tlače, rozhlasu, prednášok a pod.⁸

V čase vzniku Slovenského štátu bol predsedom SÚSM významný slovenský pediater, univerzitný profesor Alojz Ján Chura označovaný za priekopníka modernej pediatrie na Slovensku a zakladateľa slovenského detského lekárstva. Na pozíciu predsedu inštitúcie sociálno-zdravotnej starostlivosti o deti a mládež sa tak veľmi dobre hodil. V oblasti lekárstva bol aktívny a úspešný už v medzivojnovom období. Od roku 1925 bol pracovníkom Kliniky pre choroby detskej Lekárskej fakulty Univerzity Komenského, v rokoch 1933 – 1945 bol jej prednostom. V rokoch 1938 – 1939 bol dekanom Lekárskej fakulty vtedy Slovenskej univerzity v Bratislave, v roku 1939 zastupujúcim rektorom a neskôr v rokoch 1940 – 1942 bol jej prorektorom.⁹ Chura predstavuje nositeľa historickej kontinuity s obdobím medzivojnovvej Československej republiky. Vedel sa prispôbiť aktuálnemu daniu a fungovaniu v rozličných režimoch (demokratickom, autoritatívnom i totalitnom po roku 1948), svoje uplatnenie našiel aj po druhej svetovej vojne v období socializmu. Predseda ústredia, pediater a konzervatívec Alojz J. Chura stanovil za cieľ činnosti ústredia a jeho pracovníkov vytvorenie zdravého, vyspelého, výkonného, kresťanského, bezúhonného a sebavedomého slovenského národa, čo v podstate zodpovedalo ideologickým nárokom ľudáckeho režimu.¹⁰

A. J. Chura zastával post predsedu SÚSM len do konca roka 1941, kedy sa stal novým predsedom ľudácky mládežnícky funkcionár a politik Alojz Macek. Macek, rodák z Borského Sv. Mikuláša, sa už v medzivojnovom období aktivoval v mládežníckych organizáciách. Bol funkcionárom Orla a Slovenských katolíckych skautov, neskôr stál pri vytváraní Hlinkovej mládeže.¹¹ Dňa 20. augusta 1940 sa stal hlavným veliteľom HM. Okrem toho bol poslancom Snemu SR, v rokoch 1942 – 1945 bol tiež hlavným veliteľom Slovenskej pracovnej služby a podpredsedom Slovenského Červeného kríža.¹² Zrejme na popud samotného ústredia bol Macek v máji 1940 vyzvaný, aby sa stal členom prezidiálnej rady SÚSM. Tento krok ústredie odôvodňovalo: „*aby tak bol zaistený čo najužší kontakt medzi Hlinkovou mládežou a Krajským ústredím vo všetkých otázkach praktickej starostlivosti o deti*“.¹³ Podľa vyjadrení samotného A. Maceka bolo jeho povinnosťou stať sa členom predsedníctva SÚSM.¹⁴ Treba však upozorniť, že k zapojeniu

⁸ LACLAVÍKOVÁ – ŠVECOVÁ, *Dieťa medzivojnového Slovenska*, s. 122; RIGOVÁ, *Mládež nad priepasťou*, s. 39-54.

⁹ FALISOVÁ, Anna. *Lekári na Slovensku do roku 2000*. Bratislava, 2010, s. 229; MATUŠÍK, Ivan – VOJTKOVÁ, Viera. *K stému výročiu narodenia Profesora MUDr. Alojza J. Churu 1899/1999*. Bratislava, 1999, s. 5.

¹⁰ *Sociálne rozhlady*, 1940, roč. I, č. 15, s. 107 (spravodajská korešpondencia).

¹¹ BAKA, Igor. *Politický systém a režim Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1940*. Bratislava, 2010, s. 67.

¹² KÁRPÁTY, Vojtech. *Hlinkova mládež do leta 1940*. In PEKÁR, Martin – PAVLOVIČ, Richard (eds.). *Slovensko medzi 14. marcom 1939 a salzburskými rokovaniami (Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis)*. Prešov, 2007, s. 357.

¹³ MV SR, SNA, f. SÚSM – časť KÚSM, šk. 15, inv. č. 35. Schôdze.

¹⁴ „... považujem za nezbytné potrebné čím užšiu spoluprácu medzi obidvoma našimi organizáciami, ktoré sa v určitých bodoch svojho programu stretajú.“ MV SR, SNA, f. SÚSM – časť KÚSM, šk. 15, inv. č. 35. Schôdze.

A. Maceka do vedúcich funkcií v rámci SÚSM tlačil aj Generálny sekretariát HSLS už v júni roku 1940: „*Keďže pôsobnosť Krajinského ústredia starostlivosti o mládež na Slovensku a pôsobnosť Hlinkovej mládeže, složky to Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, má mnoho vztyčných bodov, želáme si, aby sborový vodca HM Alojz Macek bol pri najbližšom valnom zhromaždenení zvolený za člena užšieho predsedníctva Krajinského ústredia starostlivosti o mládež na Slovensku.*“¹⁵ Tak sa aj stalo, dňa 29. júna 1940 bol Macek na valnom zhromaždení zvolený za II. podpredsedu SÚSM.¹⁶ Najskôr bol teda dosadený do užšieho predsedníctva ústredia, aby sa neskôr mohol stať jeho predsedom. Odborníka na pediatriu a sociálno-zdravotnú starostlivosť o deti tak vystriedal mládežnícky funkcionár. Zmena na poste predsedu SÚSM dokladá ambíciu ľudáckeho režimu dosadiť svoje kádre a svoj vplyv do všetkých oblastí života spoločnosti.

V období Slovenského štátu došlo k spolitizovaniu starostlivosti o deti a mládež. Už nešlo len o zabezpečenie správneho duševného, fyzického a mravného vývoja, ale dôležitosť bola prikladaná vytvoreniu silného a národného dorastu, silných, mravných, kresťansky založených slovenských rodín. Sociálnu politiku Slovenského štátu možno hodnotiť ako snahu o prestavbu sociálneho života postavenú na nacionalizme, zásadách solidarity, spravodlivosti a jednoty. Jej základným, významným pilierom bola rodina – zložka, od ktorej sa odvíjala, pre ľudákov tak dôležitá, budúcnosť národa a štátu. Cieľom bolo budovanie, podpora slovenských rodín a slovenských detí.¹⁷ Vzhľadom na túto ľudákmi prezentovanú sociálnu politiku možno tvrdiť, že činnosť a aktivity ústredia vrátane jemu podriadených OSM veľmi dobre zapadali do plánov a snažení štátu pod vedením HSLS vytvoriť sociálny štát a starať sa o deti a mládež ako záruku ďalšej existencie slovenského národa a štátu.

Propagácia sociálnej a sociálno-zdravotnej starostlivosti o deti a mládež formou rozhlasu a tlače

V zmysle stanov, podľa ktorých bolo jednou z hlavných úloh SÚSM propagovanie sociálno-zdravotnej činnosti a starostlivosti, rovnako i siete dobrovoľných spolkov, sa ústredie spolu so svojimi OSM aktivizovalo aj v tejto oblasti. Práve propagácia mala potenciál naplňať jeden z ďalších cieľov, a síce prehlbovanie a zintenzívňovanie sociálno-zdravotnej starostlivosti o deti a mládež vo všeobecnosti. Jednou z ciest, prostredníctvom ktorej chcelo ústredie propagovať svoju činnosť a sociálno-zdravotnú starostlivosť, bolo vydávanie vlastnej tlače.¹⁸ V roku 1940 tak SÚSM pristúpilo k vydávaniu *Sociálnych rozhľadov*. Išlo o spravodajskú korešpondenciu pre sociálnu prácu, sociálne a sociálno-zdravotné otázky a pre sociálnu problematiku vôbec. Za jeho vydávanie zodpovedal predseda SÚSM,

¹⁵ MV SR, SNA, f. SÚSM – časť KÚSM, šk. 15, inv. č. 35. Schôdze.

¹⁶ MV SR, SNA, f. SÚSM – časť KÚSM, šk. 15, inv. č. 35. Schôdze.

¹⁷ RIGOVÁ, Slovenské ústredie starostlivosti o mládež v Bratislave 1939 – 1944, s. 55.

¹⁸ Od roku 1922 vychádzalo periodikum *Péče o mládež*, ktoré bolo významným periodikom zaoberajúcim sa sociálnou a sociálno-zdravotnou starostlivosťou o deti a mládež v Československu. Dňa 15. februára 1940 dalo MV súhlas k doprave a rozširovaniu časopisu *Péče o mládež* na území Slovenského štátu. Štátny archív v Trenčíne (ďalej ŠA Trenčín), f. Okresná starostlivosť o mládež v Trenčíne, nespracované (ďalej OSM Trenčín), šk. 2. Obežníky za rok 1940, Obežník č. 14.

v tom období Alojz Ján Chura – pediater. Zodpovedným redaktorom bol Henrich V. Kurtha. *Sociálne rozhľady* v podobe bulletinu vychádzali každý pondelok. Obsahovali osvetové, propagačné články a správy o činnosti sociálnych inštitúcií a spolkov. Práve prostredníctvom nich SÚSM propagovalo sociálno-zdravotnú starostlivosť, taktiež upozorňovalo na dôležitosť tejto činnosti, zároveň prostredníctvom nich jednotliví sociálni pracovníci informovali o svojej činnosti – koľko bolo založených nových poradní pre matky a deti, koľko detí bolo umiestnených do rekreačnej starostlivosti, ako v ktorom meste prebiehala slávnosť *Deň slovenskej rodiny* a pod. Prvé číslo *Sociálnych rozhľadov* vyšlo úmyselne a symbolicky na prvé výročie vzniku Slovenského štátu, teda 14. marca 1940. V úvodnom článku, ktorý vyznieva ako prejav, bolo uvedené generalizované konštatovanie, že si každý Slováčok uvedomoval jediný problém Slovenska a síce jeho sociálny problém, a rovnako tak potrebu uskutočniť „sociálnu výstavbu a spravodlivosť“.¹⁹ Práve tematika, resp. zdôrazňovanie sociálnej lásky a spravodlivosti sa v dokumentoch z tohto obdobia objavuje pomerne často. Patrila aj do politického slovníka Ľudákov. Cesta k vytúženej „spravodlivosti a výstavbe“ bola podľa vtedajšieho predsedu SÚSM Churu a jeho spolupracovníka V. H. Kurthu založená na oddanosti Slováčkov štátu, na nezištnej, pohotovej a tvorivej službe vlasti, na sociálnom a mravnom odbremenení spoločnosti, na prehlbovaní a zintenzívnení všetkej sociálnej práce. Do sociálnej práce mal byť vliaty duch budovateľstva, viery, „národnej a kresťanskej opravdivosti a lásky“,²⁰ čo zodpovedalo charakteristikám sociálnej politiky Slovenského štátu ako takej.²¹ Chura a Kurtha, ako zodpovední tvorcovia *Sociálnych rozhľadov*, chceli týmto bulletinom mobilizovať odbornú i laickú verejnosť. K spolupráci vyzývali tlač, rozhlas, všetkých sociálnych pracovníkov,

¹⁹ Sociálne rozhľady, 1940, roč. I, č. 1, s. 1 (spravodajská korešpondencia).

²⁰ Sociálne rozhľady, 1940, roč. I, č. 1, s. 1 (spravodajská korešpondencia).

²¹ Apelovalo sa na potrebu „postaviť sa do služieb slovenského národa“. Ako prvé bolo potrebné začať v rodinách, teda zdokonaľovať najskôr rodiny, následne svoje okolie, obce a okresy. Často proklamované „nové“ Slovensko, ktoré Polakovič označil ako protikapitalistické a sociálne, malo zjednotiť všetkých na základe spoločného záujmu – „hmotného i mravného blahobytu slovenského národa“. S tým súvisel aj základný cieľ, ktorý si Ľudácky režim stanovil na svojej ceste vybudovať sociálny štát, a to zvýšiť životnú úroveň, vytvoríť tzv. „nový sociálny poriadok spravodlivosti a rozumu“. Bola vyzdvihovaná pomoc jednotlivcom, aby boli užitočnými členmi národa. Polakovič označil za stredobod pozornosti vlády práve sociálnu politiku. Tým, že bola dosiahnutá samostatnosť slovenského národa, bol pravý čas na jeho sociálne povznesenie, povýšenie. Pre tento cieľ musel na základe princípu solidarity priniesť obeť každý člen národa. Zásada solidarity sa stala hlavnou myšlienkou pri plnení sociálneho programu, ktorého napĺňanie malo prebiehať v duchu národnom a kresťanskom. Výstavba „nového sociálneho života slovenského“ spočívala na myšlienkach, že práca a kapitál musia tvoriť určité pracovné spoločenstvo pre všetkých, ktorým záležalo na výstavbe Slovenského štátu. Kapitál preto mohol na Slovensku zarábať, no bol „povinný slúžiť predovšetkým Slovensku a záujmom slovenského národa“. Vytvorenie sociálneho štátu a boj za národné a sociálne hodnoty vyzdvihoval aj J. Tiso. Jeho heslom, s ktorým sa často stretávame v dobovej tlači a prameňoch, bolo: „Nič pre seba – všetko pre národ.“ Prezident a neskôr vodca chcel zo Slovenska vybudovať sociálny štát, v ktorom by boli eliminované všetky rozdiely medzi jednotlivými vrstvami spoločnosti. POLAKOVIČ, Štefan. Tisova náuka. Bratislava, 1941, s. 323-324; MUTŇANSKÝ, Ľudovít. Slovenská sociálna výstavba: cesta do nového európskeho sociálneho poriadku. Bratislava, 1944, s. 22; MAGDOLEN, Rudolf. Štátna starostlivosť o deti. In STRAKA, Ladislav (ed.). Sborník sociálnej práce II. Bratislava, 1942, s. 62; Budujeme sociálny štát 1939 – 1944. Bratislava, 1944, s. 4.

všetky sociálne spolky a ústavy. Publikovaním takejto spravodajskej korešpondencie sa snažili zapojiť do presadzovaného celonárodného sociálneho snaženia, toľko proklamovanej celonárodnej sociálnej prestavby.

Samotné SÚSM označil Chura v *Sociálnych rozhľadoch* za priekopníka v oblasti sociálnej práce. Prvé texty v nich uverejnené jasne kopírovali dva hlavné piliere ideologického smerovania Slovenského štátu – nacionalizmus a kresťanstvo. Spolupráca medzi jednotlivými sociálnymi spolkami a pracovníkmi mala totiž vyvierať z lásky k národu a z kresťanstva. Zároveň malo ísť o službu pri, v skúmanom období tak dôležitej, výstavbe slovenského národa a štátu.²² *Sociálne rozhľady* jasne potvrdzujú snahu zamerať sociálnu politiku a starostlivosť na Slovákov. Okrem OSM o svojej činnosti prostredníctvom *Sociálnych rozhľadov* informoval aj Slovenský Červený kríž.²³ Nemožno však zabúdať, že OSM svoju činnosť prezentovali a propagovali aj prostredníctvom regionálnej tlače, čím vedeli pracovníci vplývať priamo na daný región – jeho sociálne potreby, problémy a instantne informovať o úspechoch v oblasti sociálnej starostlivosti o deti a mládež.²⁴

Sociálne rozhľady boli zasielané, distribuované predplatiteľom. Bez predplatiteľov by v podstate nemohli existovať, preto ich redakcia vyzývala: „*Ráďte si láskave pri platení uvedomiť, že konáte zároveň dobrý sociálny skutok a národnú povinnosť, lebo podporujete úprimné snahy po zdokonalení sociálnej práce u nás.*“²⁵

Začiatkom roka 1940 zaviedlo SÚSM v spolupráci s rozhlasom krátku rozhlasovú reláciu s príznačným názvom „*Päť minút sociálnych informácií a aktualít*“. Podľa vyjadrení predsedu ústredia, bola relácia do vysielania zaradená „*láskavosťou zákroku p. predsedu Slovenskej vlády*“,²⁶ ktorým bol v tom období Vojtech Tuka. Obsah relácie nemohol byť postavený len na aktivitách ústredia, čo ani nebolo jej cieľom, preto boli sociálne spolky a ich pracovníci vyzývaní, aby ústrediu posielali správy o svojich aktivitách, plánoch činnosti a pod. Tí tak získali ďalšiu platformu a možnosť propagovať svoju prácu. SÚSM usmerňovalo sociálnych pracovníkov, aby svoje príspevky do relácie formulovali zrozumiteľne, a to nielen pre kolegov, ale najmä pre bežných ľudí. Texty relácie v podobe rôznych správ a referátov neboli len pod dohľadom a výberom SÚSM, ale ústredie ich posielalo na schválenie sociálnemu rezortu ministerstva vnútra. Cieľom rozhlasového vysielania bolo viesť ľudí k „*sociálnej svedomitosti, súcitu, duchovnej a mravnej opravdivosti a soc. spravodlivosti – k pravým a zdravým pochopom slovenského nacionalizmu a kresťanstva*“.²⁷ Relácia bola spočiatku vysielaná v stredu o 16.55 hod., no čas vysielania sa niekoľkokrát zmenil, najskôr na pól šiestu večer²⁸ a neskôr bola relácia presunutá na pondelok o 15.30 hod.²⁹ Tematické rozpätie rozhlasových

²² Sociálne rozhľady, 1940, roč. I, č. 1, s. 2 (spravodajská korešpondencia).

²³ Sociálne rozhľady, 1940, roč. I, č. 3, s. 19 (spravodajská korešpondencia).

²⁴ ŠA Trenčín, f. OSM Trenčín, šk. 1. Články z tlače.

²⁵ Sociálne rozhľady, 1940, roč. I, č. 25-26, s. 149 (spravodajská korešpondencia).

²⁶ ŠA Trenčín, f. OSM Trenčín, šk. 2. Obežníky za rok 1940, Obežník č. 9.

²⁷ ŠA Trenčín, f. OSM Trenčín, šk. 2. Obežníky za rok 1940, Obežník č. 9; Sociálne rozhľady, 1940, roč. I, č. 1, s. 2 (spravodajská korešpondencia).

²⁸ ŠA Trenčín, f. OSM Trenčín, šk. 2. Obežníky za rok 1940, Obežník č. 21.

²⁹ Sociálne rozhľady, 1940, roč. I, č. 2, s. 11 (spravodajská korešpondencia); Sociálne rozhľady, 1940, roč. I, č. 28, s. 165 (spravodajská korešpondencia).

prednášok bolo pomerne široké, medzi témy patrili: sociálna práca na lazoch; boj s detskou úmrtnosťou, zdravé a dôstojné bývanie rodín;³⁰ boj proti podvýžive a biede; sociálny dom do každého okresu.³¹ Po vzniku Zväzu sociálnych a sociálno-zdravotných spolkov v Bratislave prešlo redigovanie relácie do jeho kompetencií.

Plány rozvíjania osvetu v oblasti sociálnej starostlivosti boli oveľa väčšie. V septembri 1940 sa diskutovalo o vytvorení ďalšej série prednášok pod heslom: „*Dvíhajme sociálnu úroveň nášho ľudu*“, pričom pod „naším ľudom“ sa rozumel slovenský národ. Za touto reláciou mal stáť Zväz sociálnych a sociálno-zdravotných spolkov (ďalej ZSSZS), pričom mali byť vysielané každú nedeľu o 14.30 hod. ZSSZS zostavil zoznam prednášok zameraných na sociálnu a sociálno-zdravotnú osvetu vo všeobecnosti, pričom rozhlas si mal vybrať, ktoré do vysielania zaradí. Do tém rozhlasových prednášok boli zaradené: alkoholizmus – najväčší nepriateľ národného rozvoja,³² dbajme na chrup školskej mládeže, hygiena dediny, zimná pomoc, detská úmrtnosť a ako ju znížiť, reportáž z ústavu mrzákov v Bratislave.³³ Hneď v októbri však bola relácia „*Päť minút sociálnych informácií a aktualít*“ zrušená, čo vnímali sociálni pracovníci so sklamaním. Nedošlo ani k vytvoreniu ďalšej „nedeľnej“ rozhlasovej relácie. Následne sa zaskočení a nepotešení sociálni pracovníci obracali na redakciu *Sociálnych rozhľadov*, aby bola relácia obnovená. To však nezáležalo ani na SÚSM, ani na ZSSZS, tie si dôležitosť takejto osvetovej relácie uvedomovali, ale na rozhlase.³⁴ Dôvod, prečo došlo k zrušeniu relácie, zostáva zatiaľ nejasný.

Osvete v oblasti sociálno-zdravotnej starostlivosti sa venoval aj cyklus rozhlasových prednášok s názvom „*Zdravé dieťa – naša budúcnosť*“, ktoré zostavovali pediatri pod vedením predsedu SÚSM A. J. Churu.³⁵ Sériu prednášok vysielal bratislavský rozhlas každú nedeľu od 4. februára 1940 o 15:30 hod., pričom trvali pól hodinu.³⁶ Boli zamerané na správnu starostlivosť o dojčatá a deti, ich správnu výživu. Vysielanie týchto osvetovo-edukačných prednášok súviselo so snahou štátu i samotného Churu a jeho ústredia o potláčanie, resp. znižovanie dojčenskej a detskej úmrtnosti. Dojčenská úmrtnosť bola pomyselným trňom v oku pediatrov, totiž v porovnaní so západoeurópskymi krajinami bola na Slovensku aj napriek pozitívnym snahám rôznych sociálnych, verejnoprávnych inštitúcií

³⁰ Na tému bytovej starostlivosti vydal v roku 1941 Zväz sociálnych a sociálno-zdravotných spolkov v Bratislave publikáciu: BALLAY, Anton. *Stavebná a bytová starostlivosť*. Bratislava, 1941.

³¹ *Sociálne rozhľady*, 1940, roč. I, č. 16, s. 109-110 (spravodajská korešpondencia).

³² Problémom Slovenska, ktorý sa bytostne dotýkal života rodín, resp. i detí, bol alkoholizmus. Preto sa SÚSM pridalo k akcii „*Sdruženia mužov Božieho srdca*“ za zákaz predaja alkoholických nápojov. Cieľom bolo chrániť predovšetkým mládež pred pitím alkoholu. *Sociálne rozhľady*, 1940, roč. I, č. 11, s. 66 (spravodajská korešpondencia).

³³ *Sociálne rozhľady*, 1940, roč. I, č. 28, s. 166-167 (spravodajská korešpondencia); *Sociálne rozhľady*, 1940, roč. I, č. 25-26, s. 155-156 (spravodajská korešpondencia).

³⁴ *Sociálne rozhľady*, 1940, roč. I, č. 30, s. 179 (spravodajská korešpondencia); *Sociálne rozhľady*, 1940, roč. I, č. 11, s. 70-71 (spravodajská korešpondencia).

³⁵ Alojz J. Chura publikoval v *Sociálnych rozhľadoch* aj osvetové články, ako napr. „*Detská obrna a jej liečenie*“. *Sociálne rozhľady*, 1940, roč. I, č. 25-26, s. 150-154 (spravodajská korešpondencia).

³⁶ ŠA Trenčín, f. OSM Trenčín, šk. 2. Obežníky za rok 1940, Obežník č. 2; *Sociálne rozhľady*, 1940, roč. I, č. 1, s. 4 (spravodajská korešpondencia).

v čase medzivojnového Slovenska stále vysoká.³⁷ Jednotlivé témy rozhlasových prednášok v sebe koncentrovali sociálno-zdravotnú starostlivosť o deti od narodenia. Jedna z prednášok bola zameraná na „neprirodzenú výživu“ novorodiatok a batoliat.³⁸ Ďalšia z prednášok bola zameraná na starostlivosť o choré dieťa, pričom sa bližšie venovala správne ošetrovaniu dieťaťa, dôležitosti vetrania, čistoty, primeranej teploty, úprave postele, pozorovaniu vonkajších prejavov choroby ako horúčka, zvracanie, nechutenstvo a potenie.³⁹ Hlavným cieľom jednotlivých vysielaní bolo zlepšiť zdravotný a hygienický štandard rodín (i domácností), tým zlepšiť sociálno-zdravotnú starostlivosť o deti a v neposlednom rade i znížiť spomínanú dojčenskú, resp. detskú úmrtnosť.

Osvetu prostredníctvom rozhlasu však komplikoval nedostatok rádiových prijímačov. Aj preto sa počúvanie rozhlasových prednášok uskutočňovalo hromadne v miestnostiach OSM, v školách, kultúrnych domoch a pod. Organizáciou hromadného počúvania rozhlasu boli poverené práve OSM. Pokiaľ obec nemala rádiový prijímač, pracovníci OSM ho zabezpečovali z okresného mesta či od miestneho súkromníka. Cieľom bolo, aby si prednášky mohlo vypočuť čo najviac ľudí, predovšetkým však žien a dievčat.⁴⁰ V obciach bez elektrického prúdu

³⁷ Priemerná dojčenská úmrtnosť na 1000 živonarodených detí sa v skúmanom období v iných krajinách Európy pohybovala pod hodnotou 100. Za nízke hodnoty dojčenskej úmrtnosti boli považované tie do 50. Na Slovensku však bola priemerná dojčenská úmrtnosť na 1000 živonarodených detí ďaleko za hodnotou 100. Zlé hodnoty boli na Slovensku problémom už v období medzivojnového Československa. V prvých troch rokoch existencie Slovenského štátu boli síce hodnoty dojčenskej úmrtnosti nižšie než za prvej ČSR, no stále sa držali nad hodnotou 100, dokonca neklesli ani pod 130. Pri pohľade na jednotlivé regióny Slovenska je vidieť značné rozdiely. Zatiaľ čo v okrese Modra, ako jedinom okrese na Slovensku, bola v rokoch 1940 - 1942 priemerná dojčenská úmrtnosť na slovenské pomery nízka, a síce pod hodnotou 100 - len necelých 96. Okres Kysucké Nové Mesto dosahovalo hodnotu až 186 a Vranov nad Topľou 184,75. V predmetnej štatistike zachytávajúcej roky 1940 - 1942 sa vyskytli aj prípady priemernej dojčenskej úmrtnosti prevyšujúcej hodnotu 200 - napr. v okrese Veľká Bytča (dnes len Bytča) sa v roku 1941 vyšplhala až na hodnotu 212,08. Kritické čísla boli zreteľné ako na západe, tak aj na východe krajiny. Hodnotu 200 prekročili v roku 1942 okresy Ilava (203,1), Ružomberok (204,04), Trebišov (205,67), Vranov nad Topľou (212,86) i Považská Bystrica (213,51). Najkritickejšiu hodnotu v rokoch 1940 - 1942 dosiahol okres Nitra - až 224,64. STRAKA, Ladislav. Niektoré dáta o dojčenskej úmrtnosti na Slovensku. In *Sociálne rozhľady*, 1944, roč. III, č. 1-4, s. 44-46. Štatistiku zhotovilo VII. oddelenie Štátneho zdravotno-sociálneho ústavu v Bratislave, čo bolo oddelenie pre zdravotne-sociálnu starostlivosť. Pozri tiež: *Acta Statistica: štátneho zdravotne-sociálneho ústavu Slovenska = Hygienico socialis instituti Slovachiae: Publikáčny orgán pre štatistickú činnosť VII. Oddelenia Štátneho zdravotno-sociálneho ústavu v Bratislave: Organum pro edendis publicationibus actionis statisticae in sectione VII. Hygienico socialis instituti in Bratislava. Bratislava, 1944, s. 23.*

³⁸ V prednáške bola venovaná pozornosť prekážkam kojenia zo strany matky, dojčťa, sociálne prekážky, problémom zohnať si tzv. kojnú, teda dojku, a iné príčiny zavedenia neprirodzenej výživy, na ktorú sa v skúmanom období pediatri pozerali s nevôľou a kriticky. Prednáška matkám hovorila o nevhodách kravského mlieka, o potrebách stálej kontroly, dohľadu nad deťmi, ktoré boli umelo vyživované; matky sa tiež dozvedali o dôležitosti vyvárania detských fľašiek a cumlíkov. *Sociálne rozhľady*, 1940, roč. I, č. 1, s. 5 (spravodajská korešpondencia).

³⁹ *Sociálne rozhľady*, 1940, roč. I, č. 3, s. 16 (spravodajská korešpondencia).

⁴⁰ V skúmanom období bola kritizovaná emancipácia žien v zmysle ich odklonu od materských povinností. Zo žien sa stával „prostriedok“ umožňujúci navýšenie pôrodnosti, počtu „nových členov národa“, a teda aj prostriedok na zabezpečenie národnej budúcnosti.

boli obstarávané akumulátory. Do propagácie hromadného počúvania sa zapájala aj štátostrana – HSLS. Samotné ústredie vyzývalo pracovníkov OSM, aby do propagácie počúvania prednášok zapojili miestnych kňazov, učiteľov, lekárov i funkcionárov Hlinkovej gardy (ďalej HG). Hlavné veliteľstvo HG upozorňovalo svoje okresné a miestne veliteľstvá, aby boli pri realizovaní tejto akcie nápomocné. Na propagáciu rozhlasového vysielania dalo SÚSM zhotoviť aj plagáty, ktoré zároveň informovali o témach jednotlivých prednášok. Pokiaľ ženy a dievčatá nestihli prednášku, mohli požiadať SÚSM o zaslanie ich knižnej podoby.⁴¹

V priebehu roka 1940 tiež padol návrh, aby boli tieto brožúry odovzdávané dievčatám s vysvedčením, keď končili školu; tiež aby ju dostala každá mladá žena po sobáši. Brožúra bola prezentovaná ako kniha o „základnom životnom poslaní“ dievčat a žien.⁴² ZSSZS kvôli osvete dievčat a žien vytvoril edíciu „Slovenská žena sociálno-zdravotnej práci“, v rámci ktorej vyšli zborníky ako *Neveste a rodine*, či zborník priamo zameraný na starostlivosť o dieťa s názvom *Narodilo sa nám dieťaťko*.⁴³ *Sociálne rozhľady* pri tejto príležitosti upozorňovali: „nesmie ani jedna slov. žena a deva zameškať jedinečnú príležitosť poučiť sa a poučená predísť mnohým chybám a nedostatkom, ktorých korene sú mnohokrát len v nevedomosti a neuvedomelosti“.⁴⁴

Na dôležitosť počúvania osvetových prednášok upozorňoval aj tlačový orgán HSLS *Slovák*, ktorý v nich videl v prvom rade národný význam: „Je národným záujmom, aby cyklus bol vypočutý všetkými slovenskými ženami a devami, preto sa obraciame na každého jednotlivca, ktorý má rádiový aparát, aby zo svojej vlastnej iniciatívy a láskou k svojmu národu umožnil posluch prednášok a by sám vo svojom okolí k poslúchaniu ženy vyzval.“⁴⁵

V niektorých regiónoch sa však prednášky stretli s odporom. To bol prípad Spišského Podhradia, kde miestna verejnosť namietala proti odborným prednáškam. Mnohé matky a ženy vnímali prednášky ako zbytočné. Sociálni pracovníci OSM preto museli zmobilizovať všetkých svojich spolupracovníkov, orgány verejnej správy i miestneho kňaza, aby ľudí, predovšetkým však matky a dievčatá, motivovali chodiť na prednášky. Tieto kroky zabezpečili, že pri ďalších osvetovo-edukačných rozhlasových vysielaniach už bola naplnená sála aj v Spišskom Podhradí. Naopak iné okresy vyvíjali aj vlastnú iniciatívu a realizovali osvetovú činnosť vo vlastnej réžii. Ako príklad možno uviesť OSM v Sečovciach, ktorá s cieľom znížiť vysokú detskú úmrtnosť a nevedomosť mladých matiek v starostlivosti o deti zorganizovala na učňovských a ľudových školách prednášky pre dospelujúcu mládež (pre dievčatá i chlapcov). Lektormi boli lekári, pričom prednášky navštevovala všetka mládež spomenutých škôl.⁴⁶

⁴¹ ŠA Trenčín, f. OSM Trenčín, šk. 2. Obežníky za rok 1940, Obežník č. 2; *Sociálne rozhľady*, 1940, roč. I, č. 4, s. 25 (spravodajská korešpondencia).

⁴² *Sociálne rozhľady*, 1940, roč. I, č. 12, s. 78 (spravodajská korešpondencia).

⁴³ *Narodilo sa nám dieťaťko*. Sborník odborných článkov a praktických rád týkajúcich sa výchovy dieťaťa od narodenia (Slovenská žena sociálno-zdravotnej práci, I. séria, II. zväzok). Bratislava 1943. Tiež pozri: *Neveste a rodine*. Sborník praktických článkov pre rodinu a dievčatá, ktoré sa pripravujú na vydaj. (Slovenská žena sociálno-zdravotnej práci, I. séria, I. zväzok). Bratislava, 1943.

⁴⁴ *Sociálne rozhľady*, 1940, roč. I, č. 1, s. 4 (spravodajská korešpondencia).

⁴⁵ *Slovák*, 2. február 1940, s. 4, Starostlivosť o naše deti.

⁴⁶ *Sociálne rozhľady*, 1940, roč. I, č. 1, s. 5-6 (spravodajská korešpondencia).

Rozhlasové vysielanie cyklu prednášok „Zdravé dieťa – naša budúcnosť“ bolo v konečnom dôsledku, aj napriek počítačným komplikáciám, hodnotené ako úspešné. Tridsaťdva okresov, resp. OSM informovalo o účasti na hromadnom počúvaní, celkovo išlo o 29 641 osôb. Sociálni pracovníci hodnotili pozitívne, že sa rozhlas „postavil do služieb sociálnej osvety a výchovy v odbúravaní zaostalosti, zaslepenosti, nevedomosti a predpojatosti v mnohých soc. otázkach, ktoré vlastnosti sú vedom na tele národa a pre ktoré niet miesta na novom Slovensku“.⁴⁷ Aj sociálni pracovníci píšuci články do *Sociálnych rozhľadov* tak operovali s fašistickým prvkom o prerode Slovenska, Slovákov, s ideou tzv. nového Slovenska.

S cieľom dosiahnuť intenzívnejšiu osvetu a prezentáciu organizovanej sociálno-zdravotnej starostlivosti o deti a mládež na Slovensku sa SÚSM a ZSSZS zamýšľalo nad vytvorením ďalších tlačených platforiem. Jednak chceli zachovať a vylepšiť bulletin *Sociálne rozhľady*, no okrem toho chceli vytvárať aj odbornú revue a ľudovýchovný rodinný týždenník. Potreba takéhoto týždenníka bola odôvodňovaná tým, že bežné periodiká neboli ochotné uverejňovať články sociálnych spolkov – „Nadviazal by priamy styk s ľudom, aby medzi ním rozsieval ovocie svojej práce.“⁴⁸

V roku 1940 avizovalo ústredie plán vytvoriť odborný časopis s názvom *Sociálna starostlivosť o dieťa a rodinu*. Tento plán sa však nestretol s pozitívnymi reakciami kvôli obave, že vznikne zbytočne veľa malých spolkových časopisov. Cieľom bolo mať jeden kvalitný odborný časopis pre všetky sociálno-zdravotné spolky na Slovensku. V apríli 1940 dokonca SÚSM informovalo svoje okresné pobočky o plánovanom vydaní prvého čísla periodika *Sociálna starostlivosť o rodinu a dieťa*, ktoré malo vyjsť symbolicky ku *Dňu slovenskej rodiny*. Ústredie však potrebovalo podporu sociálnych pracovníkov v podobe článkov, štúdií, fotografií a pod.⁴⁹ Doterajší výskum nepotvrdil, že by ku *Dňu slovenskej rodiny* v roku 1940 periodikum skutočne vyšlo. Nakoniec boli od roku 1942 ako periodikum vydávané *Sociálne rozhľady – časopis pre sociálnu a sociálno-zdravotnú prácu*.⁵⁰ Išlo v podstate o naplnenie snáh tvorcov *Sociálnych rozhľadov* ako spravodajskej korešpondencie vytvoriť revue.⁵¹ Keď *Sociálne rozhľady* nadobudli podobu skutočného časopisu, redigoval ich lekár Ladislav Straka a vydával Zväz sociálnych a sociálno-zdravotných spolkov v Bratislave. Vydávané boli medzi rokmi 1942 – 1944. SÚSM so svojimi OSM v nich mali svoju rubriku, v ktorej publikovali napr. obežníky či správy o svojej činnosti. Rovnako boli pracovníci OSM ústredím vyzývané, aby snažili do rozhľadov prispievať aj formou „ideových článkov“ a úvah na tému sociálnej starostlivosti o deti a mládež. Neskôr mali *Sociálne rozhľady* aj prílohu s názvom *Abnormálna mládež*. V podstate to možno chápať ako slabú náhradu

⁴⁷ Sociálne rozhľady, 1940, roč. I, č. 11, s. 72 (spravodajská korešpondencia).

⁴⁸ Sociálne rozhľady, 1940, roč. I, č. 28, s. 166-167 (spravodajská korešpondencia).

⁴⁹ ŠA Trenčín, f. OSM Trenčín, šk. 2. Obežníky za rok 1940, Obežník č. 21.

⁵⁰ Sociálne rozhľady: Časopis pre sociálnu a sociálno-zdravotnú prácu, 1942, roč. I, č. 1.

⁵¹ Spravodajská korešpondencia Sociálne rozhľady už vo svojom druhom čísle z roku 1940 uviedla: „... Sociálne rozhľady mal by byť jadrom, z ktorého by čím prv malo vyrásť dávno očakávané potrebné revue pre všetky sociálne spolky, pre všetky sociálne otázky a sociálne snahy. Dúfame, že bulletin Sociálne rozhľady čo skoro vyrastie na revue Sociálne rozhľady.“ Sociálne rozhľady, 1940, roč. I, č. 2, s. 9 (spravodajská korešpondencia).

odborného periodika *Úchylná mládež*, ktoré začalo vychádzať v Prahe v období 1. ČSR, konkrétne od roku 1925.⁵²

Celoslovenská slávnosť *Deň slovenskej rodiny*

V skúmanom období rokov 1939 – 1945 boli prítomné zásahy štátostrany do verejného priestoru, vrátane sociálnej dimenzie verejného priestoru. Smerovali predovšetkým k posilňovaniu pocitu spolupatričnosti majority, resp. k vytváraniu kolektívnej národnej, tomto prípade slovenskej, identity. K tomuto cieľu neslúžili len oslavy 14. marca či Sviatok sv. Cyrila a Metoda,⁵³ do tejto kategórie možno zaradiť aj slávnosť *Deň slovenskej rodiny*, ktorá vo svojej podstate slúžila na propagovanie významu mnohopočetných rodín, materstva a na propagáciu sociálno-zdravotnej starostlivosti o deti a mládež. Dôležitým organizačným a koordinačným prvkom tejto akcie bolo práve Slovenské ústredie starostlivosti o mládež v Bratislave so svojimi podriadenými Okresnými starostlivosťami o mládež.

Celoslovenská slávnosť *Deň slovenskej rodiny* bola organizovaná od roku 1940, pričom nahradila dovtedy organizovaný *Sviatok matiek*, ktorý bol od roku 1923 realizovaný v prvej ČSR podľa amerického vzoru.⁵⁴ Teda ešte v roku 1939 bol zorganizovaný *Sviatok matiek* – prvý a posledný v priebehu existencie Slovenského štátu.⁵⁵ Na jednej strane sa môže zdať prekvapivé, že Slovenský štát, ktorý pri každej príležitosti matky oceňoval, apeloval za pripútanie žien k rodinám a domácnostiam,⁵⁶ tento sviatok pozmenil. Na druhej strane, význam a dôležitosť matiek rozhodne nešla do úzadia, len bola doplnená o rodiny a deti. Spravodajská korešpondencia *Sociálne rozhľady* tento krok odôvodňovala tým, že išlo o „*uvedomelé vyjadrenie kresťanskej myšlienky*“, malo ísť o akýsi „*krok vpred*“, odpútanie sa od tradícií „*ateistickej ČSR*“. Táto zmena mala manifestovať kresťanskú posvätnosť rodiny, ktorá v skúmanom kontexte predstavovala základ slovenskej spoločnosti, národa i štátu. V zmysle ideológie Slovenského štátu mohla šťastná a zdravá generácia vyrásť len v jedinom prostredí, a to v slovenskej, kresťanskej,

⁵² ŠA Trenčín, f. OSM Trenčín, šk. 2. Obežníky za rok 1943, Obežník č. 2; Sociálne rozhľady, 1940, roč. I, č. 1, s. 8 (spravodajská korešpondencia); Sociálne rozhľady, 1940, roč. I, č. 2, s. 9 (spravodajská korešpondencia); Sociálne rozhľady, 1942, roč. I, č. 1; Sociálne rozhľady, 1943, roč. II, č. 1-2.

⁵³ FOGELOVÁ, Patrícia – PEKÁR, Martin. Disciplinované mesto. Zásahy politiky do verejného priestoru na Slovensku 1938 – 1945. Košice, 2021, s. 98.

⁵⁴ FOGELOVÁ – PEKÁR, Disciplinované mesto, s. 130.

⁵⁵ Už na zhromaždeniach k Sviatku matiek v roku 1939 sa hovorilo o význame rodinnej starostlivosti, o výchove detí a mládeže v „*našom samostatnom Slovenskom štáte*“. ŠA Trenčín, f. OSM Trenčín, šk. 2. Obežníky za rok 1939, Obežník č. 10.

⁵⁶ Kritizovaná bola samotná i emancipácia žien, ktorá bola v skúmanom období interpretovaná ako emancipácia od materských povinností. Napríklad vydatým učiteľkám a opatrovatelkám bol zakázaný výkon povolania. Túto tému vo svojej knihe načrtol: SZABÓ, Miloslav. Potraty. Dejiny slovenských kultúrnych vojen od Hlinku po Kuffu. Bratislava, 2020, s. 41-42. Najnovší výskum však dokazuje, že v rámci radikálneho krídla HSĽS bola ambícia zapojiť ženy viac do verejného diania, aby boli aktívnejšie zapojené do hospodárskej, sociálnej a kultúrnej výstavby štátu. Výsledkom čoho bolo jednak prnutie vo vnútri strany, ale najmä vytváranie Ženských odborov HSĽS v roku 1940. Blížšie pozri: ŠKORVANKOVÁ, Eva. Ženský odbor HSĽS ako koordinátor sociálnej práce? In TIŠLIAR, Pavol (ed.). Populačné štúdie Slovenska 13. Bratislava, 2020, s. 59-82.

národne cítiacej rodine.⁵⁷ Záštitu nad slávnosťou mal prezident Jozef Tiso týmto demonštrujúci záujem prezidenta ako „*otca vlasti*“ o slovenské rodiny. Tento prezidentov krok mal ďalších ľudí povzbudzovať a utvrdzovať v podpore starostlivosti o slovenské rodiny.⁵⁸ Úlohou slávnosti bolo vyznieť ako „*posvätný prejav slovenskej rodiny*“, jej členov ako základu národa a štátu.⁵⁹ Nemožno zabúdať, že šlo o relatívne masovú, celoslovenskú slávnosť organizovanú pod holým nebom – jej organizácia v tomto rozsahu mohla prebiehať len vďaka tomu, že územie Slovenského štátu bolo až do vypuknutia SNP mimo priamych vojenských bojov.

V názve slávnosti sa jasne prejavilo aj nacionálne zameranie sociálnej politiky Slovenského štátu. Neslávila sa totiž rodina ako taká, ale pozornosť bola sústredená priamo, resp. výhradne na slovenské rodiny. Tlačový orgán HŠĽS *Slovák* pred úplne prvým *Dňom slovenskej rodiny* v roku 1940 písal: „*Je to ďalšia snaha z uvedomelého počínania našej starostlivosti o mládež a boja proti všetkým prekážkam na ceste zdravej a šťastnej mladej generácie slovenskej, ktorá môže vyrastať iba z jediného prostredia: z kresťanskej rodiny slovenskej.*“⁶⁰ Upozorňoval na prepojenie a dôležitosť rodinného prostredia pre vybudovanie pevnej, národnej, kresťanskej slovenskej mládeže. *Slovák* tiež označil slávnosť za významný a základný budovateľský a štátnický akt. Mal predstavovať príkaz lásky k matkám a rodine, zároveň však bol aj príkazom lásky k národu a vlasti, „*snahou brániť ju a vidieť ju šťastnou*“.⁶¹ Historik Igor Baka píše, že pri organizovaní straníckych a verejných zhromaždení štátostranou sa jasne odrážala snaha vytvoriť zdanie národnej jednoty a spontánneho politického nadšenia más.⁶² Tento faktor môžeme sledovať aj pri organizovaní *Dňa slovenskej rodiny*. Túto celoslovenskú akciu prirodzene propagovala aj regionálna tlač. Nitrianska *Svornosť* opísala cieľ slávnosti ako návrat ku kresťanským rodinám, pričom v zmysle kresťanskom bola vzorom „rodina nazaretská“. Noviny vyzývali očistiť rodiny od všetkého pohanského, zároveň vyzývali chrániť a podporovať mnohopočetné rodiny.⁶³ Cieľom Slovenskej republiky (1939 – 1945) totiž bolo zvýšenie populácie, resp. v zmysle národnosocialistickom zvýšenie populácie slovenského národa – a to pod rúškom kresťanskej morálky.⁶⁴ Išlo o pro-populačnú politiku. Dokladá to i heslo osláv 1. výročia Slovenského štátu: „*Ani jedna slovenská rodina nesmie ostať bez potomkov.*“⁶⁵

⁵⁷ Sociálne rozhľady, 1940, roč. I, č. 5, s. 26 (spravodajská korešpondencia). Pozri tiež: *Slovák*, 18. apríl 1940, s. 7, „Deň slovenskej rodiny“.

⁵⁸ *Slovák*, 22. máj 1941, s. 2, Prezident Slovenskej republiky na čele starostlivosti o rodinu. Pozri tiež: ŠKORVANKOVÁ, Eva. Propagácia materstva v období prvej Slovenskej republiky (1939 – 1945). In TIŠLIAR, Pavol (ed.). Populačné štúdie Slovenska 3. Bratislava, 2014, s. 36.

⁵⁹ Organizačné zvesti Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, 1942, roč. III, č. 6, s. 8.

⁶⁰ *Slovák*, 18. apríl 1940, s. 7, „Deň slovenskej rodiny“.

⁶¹ *Slovák*, 18. máj 1940, s. 3, Matka základom rodiny.

⁶² BAKA, Politický systém a režim Slovenskej republiky, s. 43.

⁶³ *Slovák*, 21. máj 1940, s. 4, Deň slovenskej rodiny.

⁶⁴ NEŠŤÁKOVÁ, Denisa. Ženy proti štátu. „Kriminálne“ potraty v čase Slovenskej republiky (1939 – 1945). In HYRJA, Jozef (ed.). Tisovi poza chrbát. Príbehy odporu voči ľudáckemu režimu. Bratislava, 2020, s. 32.

⁶⁵ Sociálne rozhľady, 1940, roč. I, č. 1, s. 3 (spravodajská korešpondencia).

V apríli 1940 dostali jednotlivé OSM od ústredia v Bratislave ako koordinátora za úlohu vykonať všetky prípravné práce podľa pokynov z rokov 1937 a 1938 viažucich sa k *Sviatku matiek*.⁶⁶ Postup organizácie tejto slávnosti bol tak v podstate ten istý, len príhovory a program mali byť zostavené tak, aby zdôraznili význam rodinnej starostlivosti a výchovy detí „v samostatnom Slovenskom štáte“.⁶⁷ Súčasťou *Dňa slovenskej rodiny* bola celoslovenská verejná zbierka, ktorú povoľovalo MV. Vykonávala sa tzv. zbieracími hárkami a prostredníctvom pokladničiek.⁶⁸ Vybierané prostriedky boli určené primárne na podporu starostlivosti o deti a podporu poradní pre matky s deťmi. Pri organizácii slávnosti a zbierky žiadali OSM o pomoc jednak školy, ďalšie spolky (napr. Živenu) ale aj zložky HSLS – HM, HG⁶⁹ a neskôr aj ŽO HSLS. Akcii vyjadrilo plnú podporu a spolupracovalo na nej aj ministerstvo školstva a národnej osvety.⁷⁰ Školy so žiactvom boli dôležité aj kvôli tomu, že tvorili samotný program osláv.⁷¹ Ako príklad možno uviesť *Deň slovenskej rodiny* vo Vranove nad Topľou na východe Slovenska, kde sa na programe podieľali práve žiaci štátnej ľudovej a meštianskej školy. Slávnosť začala sprievodom detí v krojoch. Príhovor mal riaditeľ meštianskej školy. Samotný program pozostával z tanca, spevu a hier, ktoré si žiaci nacvičili. Po oficiálnom programe tiež nasledovala veselica (tanečná zábava).⁷² Recitované básne boli venované matkám.⁷³ V zmysle ideológie a predstáv Ľudákov bola zorganizovaná slávnosť v Giraltovciach, kde v čele slávnostného sprievodu šli malé dievčatá symbolizujúce „naše budúce nádejné mamičky“. Aj touto formou, prostredníctvom detí – malých dievčat, sa deklarovala Ľudácka predstava o úlohe žien v spoločnosti.⁷⁴ Program bol otvorený štátnou hymnou, potom nasledoval nacvičený program žiakov, ktorí tak preukázali „svoju životaschopnosť, vyspelosť a lásku k rodičom“.⁷⁵

⁶⁶ V súčasnosti je svetový deň rodiny 15. mája.

⁶⁷ ŠA Trenčín, f. OSM Trenčín, šk. 2. Obežníky za rok 1940, obežník č. 16.

⁶⁸ „V prvom rade vďaka vyslovujeme agilným paniam mesta Trenčína, ktoré ochotne ponavštevovaly šľachetné rodiny nášho mesta a takto sa o zdar Dňa zaslúžili. Štedrým darcom vyslovujeme srdečnú vďaku.“ Úryvok z článku publikovaného v periodiku *Trenčan*, ktorý informoval o úspešnosti Dňa slovenskej rodiny v trenčianskom okrese v roku 1940. ŠA Trenčín, f. OSM Trenčín, šk. 1. Články z tlače.

⁶⁹ ŠA Trenčín, f. OSM Trenčín, šk. 2. Obežníky za rok 1940, obežník č. 16 a 22.

⁷⁰ „Žiadam školské inšpektoráty a riaditeľstvá škôl, aby podporovali šľachetnú snahu o povznesenie úcty k slovenskej rodine tým, že upovedomia správy / riaditeľstvá / škôl a profesorské sbory, aby na miesto ‘Sviatku matiek’ zaviedly na škole ‘Deň slovenskej rodiny’ a v prejavoch k mládeži pripomenuly vďačnosť, lásku a úctu k rodičom a význam života rodinného.“ ŠA Trenčín, f. OSM Trenčín, šk. 2. Obežníky za rok 1940, obežník č. 20; *Sociálne rozhľady*, 1940, roč. I, č. 11, s. 82 (spravodajská korešpondencia).

⁷¹ ŠA Trenčín, f. OSM Trenčín, šk. 2. Obežníky za rok 1940, obežník č. 20.

⁷² *Sociálne rozhľady*, 1940, roč. I, č. 11, s. 72 a 82 (spravodajská korešpondencia).

⁷³ Pozri napr.: Štátny archív v Trnave (ďalej ŠA Trnava), f. Okresná starostlivosť o mládež v Hlohovci (ďalej OSM Hlohovec), šk. 8, inv. č. 99. Slávnosť: Deň slovenskej rodiny. Program.

⁷⁴ Dievčatá mali by od malička vedené a pripravované na materstvo a rodinný život. Na túto tému bližšie pozri: ŠKORVANKOVÁ, Eva. *Strážkyne rodinných kozubov? Ženy v ideológii a politike slovenského štátu*. Bratislava, 2020.

⁷⁵ *Sociálne rozhľady*, 1940, roč. I, č. 17, s. 114 (spravodajská korešpondencia).

Sociálni pracovníci počas slávnosti zvlášť upozorňovali na zanedbané deti, ktorým chýbali otcovia odvedení na front, ale tiež na siroty, ktorým väčšmi chýbala stabilná rodina, rodinné spolužitie. *Sociálne rozhľady* v roku 1940 na margo tohto problému uviedli: „*Tieto deti, akoby varovným hlasom chcely nás upozorniť na chránenie si nielen svojho rodinného krbu, ale aj rodinného krbu národného.*“⁷⁶ Platila totiž zásada, že pokiaľ budú pevné slovenské rodiny, bude pevný aj slovenský národ.

Slávnosť *Deň slovenskej rodiny* plnila významnú propagačnú funkciu. Upozorňovalo sa ňou na význam starostlivosti o deti a mládež ako najmenšej, no veľmi dôležitej súčasti slovenského národa. Tajomník OSM v Malackách Štefan Havlík označil slávnosť za základný kameň ku všetkým sociálnym a humánnym cieľom.⁷⁷ Na propagáciu akcie slúžili plagáty, ktoré navrhol samotný predseda SÚSM Alojz J. Chura. Namaľoval ich akademický maliar Andrej Kováčik.⁷⁸ Plagáty sa vystavovali na frekventovaných miestach, akými boli úrady, školy, námestia, nemocnice a poradne pre matky a deti. Na námet plagátu ku *Dňu slovenskej rodiny* boli vytvorené aj pohľadnice, ktoré sa počas slávnosti predávali. V roku 1940 dalo SÚSM vyrobiť aj odznaky, ktoré boli rozdávané ako pamiatka za príspevok do finančnej zbierky.⁷⁹

SÚSM svoje okresné pobočky upozorňovalo, že pri slávnostných príhovoroch bolo kľúčové jednak zdôrazňovať úctu detí k rodičom a vychovávateľom, ale tiež poukázať na nevyhnutnosť správnej výživy, ošetrovania detí a „*uchovanie každého najmenšieho člena pre rodinu a štát*“.⁸⁰ Vyzdvihované boli kresťanské a mravné slovenské rodiny.⁸¹ Organizovanie *Dňa slovenskej rodiny* bolo v očiach Ľudákov vhodná príležitosť na preukázanie nielen lásky k matkám, rodičom a rodine ako takej, ale aj na proklamovanie významu rodín, detí a matiek pre štát a národ.

Program prvého ročníka *Dňa slovenskej rodiny* v hlavnom meste v Bratislave pripravovala aj *Katolícka jednota žien*⁸² a jej dievčenská pobočka s názvom *Veniec*. Súčasťou osláv bolo slávnostné matiné v sieni Reduty. Uskutočnilo sa pod protektorátom prezidenta J. Tisa, boli na nej prítomní aj ministri: Martin Sokol, Gejza Medrický a Július Stano. Slávnostný prejav predniesol minister školstva a národnej osvety J. Sivák. Upozornil na úlohu *Dňa slovenskej rodiny*, ktorou bolo šíriť „kult“ slovenskej rodiny, aby bol vytvorený predpoklad pre existenciu „*zdravej a spokojnej rodiny slovenskej a vzrast koreňov národa – zdravej mladej slovenskej generácie*“.⁸³ Upozorňoval na kresťanskú tradíciu, kresťanské rodiny ako významnú

⁷⁶ *Sociálne rozhľady*, 1940, roč. I, č. 11, s. 88 (spravodajská korešpondencia).

⁷⁷ *Sociálne rozhľady*, 1940, roč. I, č. 11, s. 88 (spravodajská korešpondencia).

⁷⁸ Historik Miloslav Szabó upozornil, že plagát vyvolal rozhorčenie medzi slovenskými biskupmi, nakoľko na ňom bola dojícača žena s poodhaleným prsníkom. SZABÓ, *Potraty*, s. 16.

⁷⁹ ŠA Trenčín, f. OSM Trenčín, šk. 2. Obežníky za rok 1940, Obežník č. 20 a 22.

⁸⁰ ŠA Trenčín, f. OSM Trenčín, šk. 2. Obežníky za rok 1940, Obežník č. 20.

⁸¹ Organizačné zvesti Hlinkovej slovenskej ľudovej strany V, 1944, roč. V, č. 5, s. 44.

⁸² Katolícka jednota žien bola aktívnym ženským spolkom po celé obdobie Slovenského štátu. Po vzniku ŽO HSLŠ akceptovala dominantnú pozíciu tejto straníckej zložky, zároveň navzájom spolupracovali. Katolícka jednota žien bola aktívnou predovšetkým v náboženskej, vzdelávacej a sociálnej oblasti, od čoho sa odvíjali aj jej odbory (napr. kultúrny, tlačový, rodinný odbor). ŠKORVANKOVÁ, *Ženský odbor HSLŠ ako koordinátor sociálnej práce*, s. 63 a 80.

⁸³ *Sociálne rozhľady*, 1940, roč. I, č. 6, s. 34 (spravodajská korešpondencia).

zložku pre slovenský národ a štát: „*Chceli by sme mať rodiny ako svätynie: rodiny naplnené kresťanským duchom, zbožnosťou a silným národným povedomím, rodiny zdravé, mravné, poctivé, cnostné a šťastné.*“⁸⁴ V jeho slovách sa odzrkadlili tri piliere, na ktorých stála ideológia Slovenského štátu, a to predovšetkým nacionalizmus, ale tiež socializmus a kresťanstvo.

Veľkolepá bola i slávnosť v Liptovskom sv. Mikuláši v roku 1940. Slávnostný sprievod tvorila sedliacka jazda, uniformovaní členovia HM a HG, hasiči, žiaci všetkých miestnych škôl, pričom žiačky boli v národných krojoch, ďalej mamičky s kočikmi, dievčatá s venčekmi na hlavách, členky spolku Živena taktiež v národných krojoch. Sprievod bol tvorený tromi alegorickými vozmi. Na prvom voze bol umiestnený veľký štátny znak, ktorý obklopovali žiačky v slovenských ľudových krokoch. Na druhom voze bola umiestnená rodina sediaci vedľa maľovanej kolísky a maľovaného žudra (žudro = klenutý, vysunutý vchod do dedinského domu), zároveň symbolizujúca a stelesňujúca „život šťastnej, viacdetnej slovenskej rodiny“. V tomto výjave sa odrážal už vyššie zmienený dôležitý atribút rodinného života – nacionalizmus a mnohodetnosť. Na treťom voze sa viezla skupina slovenských junákov v krojoch. Sprievod tiež dopĺňali slovenské zástavy. Slávnostnú reč na zhromaždení mal predseda miestnej OSM Rudolf Macháček, ktorý bol zároveň prednostom okresného súdu. Ďalšiu reč zameranú na význam, poslanie matiek predniesla učiteľka meštianskej školy. Program osláv tvorilo miestne žiactvo.⁸⁵

Typickým heslom, ktoré v rámci *Dňa slovenskej rodiny* v roku 1940 „obletelo“ Slovinci bolo: „*Zdravé dieťa v rodine, zdravý občan v dedine, zdravý národ v krajine – taký národ nezhyne.*“⁸⁶ Na balkón Slovenského národného divadla v Bratislave bol počas slávnosti umiestnený nápis: „*Rodina národ, matka rodinu uzákladňuje.*“⁸⁷ Obe zmienené heslá upozorňovali na dôležitosť rodín, detí a matiek pre štát a národ, i na ich vzájomné prepojenie. Význam matiek bol spolitizovaný, nespočíval „len“ v privádzaní detí na svet a v starostlivosti o ne, ale kľúčovú úlohu zohrávali aj v rámci štátu a národa. Ľudáci prezentovali nasledovnú nadväznosť, ktorá jasne odráža vyššie zmienené heslo, a teda že matky vytvárali rodiny, rodiny s deťmi zase tvorili piliere národa a štátu. Samotné heslo „*rodina národ, matka rodinu uzákladňuje*“ malo tiež symbolicky vysvetľovať „rozšírenie“ *Sviatku matiek* o rodiny – teda na slávnosť *Deň slovenskej rodiny*.

V apríli roku 1941 SÚSM opäť vyzvalo všetky OSM, aby začali s prípravou *Dňa slovenskej rodiny*. Organizačne sa síce OSM pridržali pokynov z predošlých rokov,⁸⁸ no keďže autoritatívny prístup HSLS k vedeniu štátu sa prejavil aj v sociálnej oblasti a sociálne aktivity mala zastrešovať práve HSLS,⁸⁹ aj v pokynoch SÚSM sa viac skloňuje práve strana a jej Generálny sekretariát. Ten uložil všetkým svojim miestnym organizáciám, aby spolupracovali a pomáhali s usporiadaním slávnosti. Ako uviedol obežník HSLS: „*Krajinské ústredie starostlivosti o mládež pod*

⁸⁴ Slovák, 28. mája 1940, s. 4, Kto rozvracia rodiny, rozvracia spoločnosť ľudskú.

⁸⁵ Sociálne rozhľady, 1940, roč. I, č. 9, s. 121 (spravodajská korešpondencia).

⁸⁶ Sociálne rozhľady, 1940, roč. I, č. 9, s. 50 (spravodajská korešpondencia).

⁸⁷ Sociálne rozhľady, 1940, roč. I, č. 9, s. 50 (spravodajská korešpondencia).

⁸⁸ ŠA Trenčín, f. OSM Trenčín, šk. 2. Obežníky za rok 1941, Obežník č. 13.

⁸⁹ ŠKORVANKOVÁ, Ženský odbor HSLS ako koordinátor sociálnej práce, s. 63.

egidou Hlinkovej slovenskej ľudovej strany a jej složíek HG a HM a so školami, usporiada po celom Slovensku dňa 12. júna 1941 *Deň slovenskej rodiny*“.⁹⁰ Strana určila aj harmonogram celej slávnosti – ako prvý bol sprievod účastníkov z miesta zrazu na miesto slávnosti, príležitostná pieseň žiactva alebo spevokolu, otvorenie slávnosti, potom nasledovala báseň alebo zborová recitácia, slávnostná reč, ďalej boli na programe spevy, národné tance a výstup HM, „v ktorom sa prejaví láska rodičov k deťom alebo naopak“. Slávnosť bola ukončená štátnou hymnou. Funkcionári a členovia HSLS boli vyzývaní, aby sa tohto dňa zúčastnili v čo najväčšom počte. Úlohou sociálnych referentov miestnych organizácií HSLS bolo čo najužšie spolupracovať s miestnymi usporiadateľmi a pracovníkmi OSM.⁹¹

Organizovanie *Dňa slovenskej rodiny* „pod egidou Hlinkovej slovenskej ľudovej strany“ pokračovalo v tomto duchu aj v nasledujúcich rokoch.⁹² V roku 1942 bol dátum slávnosti určený generálnym tajomníkom HSLS a SÚSM na 7. júna. V ten istý deň sa odohrala pouličná a podomová zbierka, ktorú vykonávali príslušníci HG a HM. V roku 1942 si organizátori uvedomovali, že nie vo všetkých mestách mohla mať slávnosť úspech a veľkú účasť. Možno za tým vidieť jednak určitú rezignáciu zo strany obyvateľstva, stupňujúce sa ekonomicko-sociálne problémy spôsobené vojnou, ale aj psychologický aspekt vplývajúci z neprítomnosť otcov v rodinách. SÚSM v týchto obciach odporúčalo slávnosť spojiť s akadémiou v uzatvorenej miestnosti. Zároveň sa mali OSM naďalej snažiť o intenzívnu propagáciu, aby mala slávnosť hojnú účasť a úspech.⁹³

V roku 1943 sa o *Dni slovenskej rodiny*⁹⁴ písalo ako slávnosti, ktorú „organizuje Strana za spolupráce jej složíek a sociálnych spolkov – Ústredie a Okresné starostlivosti o mládež vykonajú pouličnú a hárkovú sbierku.“⁹⁵ Túto skutočnosť dokladá aj propagačný plagát z roku 1943 z okresu Hlohovec. Heslom slávnostnej akadémie v Bratislave bolo – „za pevnosť slovenskej rodiny.“⁹⁶ – čo jednak vychádzalo zo zásady, podľa ktorej mala spoločnosť bojovať proti všetkému, čo by rodiny rozvracalo, čo by spôsobovalo rozluky a rozvody,⁹⁷ na druhej strane sa týmto heslom zrejme apelovalo na to, že rodiny nemôže oslabiť ani vojna, ani neprítomnosť otcov v rodinách. Rovnako tak v roku 1944 bola slávnosť *Deň slovenskej rodiny* interpretovaná ako oslavy, ktoré organizovala HSLS v spolupráci „všetkých jej složíek,

⁹⁰ ŠA Trenčín, f. OSM Trenčín, šk. 2. Obežníky za rok 1941, Obežník č. 17; Organizačné zvesti Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, 1941, roč. II, č. 5, s. 18. Organizovanie Dňa slovenskej rodiny ako slávnosti „pod egidou HSLS“ interpretoval aj tajomník SÚSM Anton Hájovský. Bližšie pozri: HÁJOVSKÝ, Anton. Dva roky sociálnej starostlivosti o mládež (ročenka Slovenského ústredia starostlivosti o mládež). Bratislava, 1943, s. 18.

⁹¹ ŠA Trenčín, f. OSM Trenčín, šk. 2. Obežníky za rok 1941, Obežník č. 17.

⁹² ŠA Trenčín, f. OSM Trenčín, šk. 2. Obežníky za rok 1942, Obežník č. 15.

⁹³ ŠA Trenčín, f. OSM Trenčín, šk. 2. Obežníky za rok 1942, Obežník č. 15.

⁹⁴ V roku 1943 na *Deň slovenskej rodiny* nadväzoval *Deň Hlinkovej mládeže*. Aj vo svojom význame, úlohe, slávnosti so sebou súviseli, sledovali významné postavenie rodiny v spoločnosti. Heslo dňa bolo „Deti rodičom“. ŠA Trenčín, f. OSM Trenčín, šk. 2. Obežníky za rok 1943, Obežník č. 13.

⁹⁵ ŠA Trenčín, f. OSM Trenčín, šk. 2. Obežníky za rok 1943, Obežník č. 13; Organizačné zvesti Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, 1943, roč. IV, č. 5, s. 11.

⁹⁶ Slovák, 30. máj 1943, s. 2, Oslavy Dňa slovenskej rodiny v Bratislave.

⁹⁷ Bližšie pozri: ŠKORVANKOVÁ, Strážkyne rodinných kozubov?, s. 208.

kultúrnych a sociálnych spolkov“.⁹⁸ Význam SÚSM a jeho okresných pobočiek bol zatlačený do úzadia. Počas osláv v rokoch 1943 a 1944 bolo úlohou jednotlivých OSM len vykonanie verejnej zbierky.⁹⁹ Pod oslabenie postavenia SÚSM sa zrejme podpísal aj vznik Sociálneho ústavu HSLS v máji 1942, nakoľko práve tento ústav mal vecne i organizačne usmerňovať činnosť dobrovoľných sociálnych a sociálne-zdravotných spolkov a ustanovizní na Slovensku.¹⁰⁰ Naviazanosť ústredia na zložky štátostrany bola umocnená aj zmenou na poste predsedu, ktorým sa na konci roka 1941 stal Alojz Macek.¹⁰¹

Pri oslavách v roku 1943 bol umocnený ďalší veľmi dôležitý faktor súvisiaci s rodinami a deťmi, a to význam a dôležitosť mnohohodetných rodín „pre slovenský národ a štát“. Do popredia sa tak prirodzene dostávali mnohohodetné matky – „Matkám, ktoré v početnosti živých dietok vynikajú venuje sa im pri tejto príležitosti patričná úcta – pozornosť.“¹⁰² Za ideál ženy bola považovaná matka s množstvom detí.¹⁰³ Pri oslavách sa zreteľne odrážala ideológia, sociálna i výrazná propopulačná politika Slovenského štátu. V súvislosti s oslavou *Dňa slovenskej rodiny* v roku 1943 sa vo všetkých obciach robil aj súpis matiek, ktoré mali viac ako 8 žijúcich detí. V centre záujmu boli výlučne slovenské matky.¹⁰⁴ V prípade obcí do 2000 obyvateľov vykonával súpis sociálny referent, prípadne vedúca ŽO HSLS. Vo väčších obciach si sociálny referent prizval na spoluprácu aj veliteľku HM, sestry Slovenského Červeného kríža, vedúcich pracovníkov OSM a ďalšie dobrovoľné sestry. Pri zisťovaní mnohohodetných detí boli nápomocné notárske, matričné, farské úrady i poradne pre matky a deti. Zoznamy matiek, ktoré mali viac ako 8 žijúcich detí, zároveň poslúžili ako prieskum mnohohodetných rodín. Obsahovali totiž informácie ako: meno a priezvisko, bydlisko, stav, zamestnanie, vek, počet žijúcich detí, počet zaopatrených detí, meno žiteľa rodiny, či rodina trpela podvýživou, či v rodine nebola tuberkulóza, trachom (infekčné ochorenie oka), prítomnosť iných chorôb, mesačný príjem matky, mesačný príjem žiteľa

⁹⁸ Organizačne bol Deň slovenskej rodiny v rukách vládnucej HSLS – „Podrobnú úpravu pre organizáciu slávnosti vydá Generálny sekretariát Strany.“ ŠA Trenčín, f. OSM Trenčín, šk. 2. Obežníky za rok 1944, Obežník č. 8.

⁹⁹ V roku 1944, na rozdiel od predošlých slávností, organizátori nestihli získať povolenie na vykonanie verejnej zbierky od MV, a preto museli OSM žiadať o povolenie príslušné okresné úrady. ŠA Trenčín, f. OSM Trenčín, šk. 2. Obežníky za rok 1944, Obežník č. 8.

¹⁰⁰ Zákon č. 80/1942 Sl. z. zo dňa 6. mája 1942 o Sociálnom ústave Hlinkovej slovenskej ľudovej strany. Slovenský zákonník, roč. 1942, s. 523-524. Podľa § 2 zákona č. 80/1942 Sl. z. bol ústav „povolaný plniť sociálne a sociálne-zdravotné úlohy HSLS“.

¹⁰¹ ŠA Trenčín, f. OSM Trenčín, šk. 2. Obežníky za rok 1941.

¹⁰² ŠA Trenčín, f. OSM Trenčín, šk. 2. Obežníky za rok 1943, Obežník č. 13.

¹⁰³ NEŠŤÁKOVÁ, Ženy proti štátu, s. 32. Podobne ako bolo Slovenským štátom pestovaný „nové“ Slovensko a „nová“ rodina, bol vytvorený aj ideál „novej“ ženy. Jej najdôležitejším atribútom bolo materstvo, ktoré sa prezentovalo ako povinnosť. ŠKORVANKOVÁ, Strážkyne rodinných kozubov?, s. 65-87.

¹⁰⁴ Slovenské ženy boli oceňované podľa nemeckého vzoru, kde boli matky oceňované na základe rasového princípu, resp. len árijské ženy. DRÁBIK, Jakub. Fašizmus. Bratislava, 2019, s. 309. Vyznamenanie „Čestný kríž nemeckej matky“ udeľovala Nemecká ríša od roku 1939 matkám, ktoré mali viac ako štyri deti. V Protektoráte Čechy a Morava sa takéto vyznamenanie neudeľovalo. ŠUSTROVÁ, Radka. Zastrené počátky sociálneho štátu. Nacionalizmus a sociálna politika v Protektorátu Čechy a Morava. Praha, 2020, s. 368-369.

rodiny, jeho zamestnanie, alkoholizmus a i. Slovenské matky, ktoré mali viac ako 8 žijúcich detí, boli predsedom miestneho odboru HSLS pozvané na slávnostnú akadémiu, ktorá sa uskutočnila po celom Slovensku 29. mája 1943.¹⁰⁵ Matky, ktoré mali viac ako 12 žijúcich detí, boli nahlasované obvodnými sekretariátmi strany ústrediu ŽO HSLS. Týmto ženám posielalo ústredie ŽO HSLS na adresu miestnych odborov HSLS „*Dekréty uznania*“¹⁰⁶ aj s podpisom prezidenta Jozefa Tisa. Dekréty boli matkám odovzdávané na slávnostnej akadémii pod heslom: „*Za pevnosť slovenskej rodiny*“.¹⁰⁷ Zvláštna pozornosť bola venovaná matkám, ktoré „*počtom a zdatnosťou detí dostanú sa na celom území Slovenska na prvé miesta*“. Tieto matky boli pozvané ústredím ŽO HSLS do Bratislavy na slávnostnú akadémiu, kde dostali „*Dekréty uznania*“ z rúk samotného prezidenta Jozefa Tisa.¹⁰⁸

Celoslovenská zbierka *Detský deň*

Na propagáciu významu a dôležitosti sociálnej starostlivosti o deti a mládež slúžila aj celoslovenská zbierková akcia s veľmi významným názvom *Detský deň*. Organizovalo ju SÚSM v spolupráci s OSM v jednotlivých regiónoch Slovenska,¹⁰⁹ pričom táto podporná sociálna akcia kontinuovala z obdobia prvej ČSR. *Detský deň* sa realizoval v priebehu októbra-novembra, v tzv. dušičkovom období. Peniaze sa zbierali formou tzv. zbieracích hárkov a pokladničiek. O spoluprácu a podporu OSM žiadali príslušné úrady, korporácie, podniky, miestne inštitúcie a redakcie časopisov: „*Neopomeňte žiadnu príležitosť, pri ktorej mohli by ste informovať Vašich spolupracovníkov a záujemcov v okrese a získať ich pre aktívnu spoluprácu za účelom zaistenia prostriedkov na vydržiavanie zariadení pre ochrany potrebné deti.*“¹¹⁰

Pri organizovaní *Detského dňa* v roku 1939 predseda ústredia Alojz J. Chura upozorňoval na „*mimoriadne pomery*“, v ktorých sa Slovensko v tom období nachádzalo, pričom narážal na prednedávnom vypuknutý druhý svetový vojnový konflikt. Pracovníci OSM mali intervenovať v miestnych bankách a podnikoch, s cieľom zabezpečiť si tak lepší výsledok zbierky. Tým sa zbierková akcia venovaná deťom, upozorňujúca na dôležitosť ich dostatočného materiálneho zabezpečenia, dostala medzi široké vrstvy obyvateľstva. OSM sa snažili o to viac, že ich ústredie upozorňovalo, že vyzbierané finančné prostriedky budú potrebovať

¹⁰⁵ ŠA Trenčín, f. OSM Trenčín, šk. 2. Obežníky za rok 1943, Obežník č. 13.

¹⁰⁶ Znenie dekrétu: „*Hlinkova slovenská ľudová strana vďačí Vám za obetavosť a námahu, ktorou ste slovenskému národu vychovali počet detí.*“ Citované podľa: SZABÓ, Potraty, s. 54.

¹⁰⁷ ŠA Trenčín, f. OSM Trenčín, šk. 2. Obežníky za rok 1943, Obežník č. 13; Organizačné zvesti Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, 1943, roč. IV, č. 5, s. 11-12.

¹⁰⁸ ŠA Trenčín, f. OSM Trenčín, šk. 2. Obežníky za rok 1943, Obežník č. 13. Oceňovanie matiek spomína aj: ŠKORVANKOVÁ, Ženský odbor HSLS ako koordinátor sociálnej práce, s. 76; ŠKORVANKOVÁ, Propagácia materstva v období prvej Slovenskej republiky, s. 64; SZABÓ, Potraty, s. 54. Sociálne pracovníčky opisovali matky ako hrdinky, ktoré by sa „*rozdali*“, ako ženy, ktoré plnili svoj údel a nezabúdali na „*svoje ženstvo zo sebeckých chůtok zriekaním sa materstva, neboja sa desiatim, ba aj viac deťom darovať život, nemajúc jasnej predstavy o budúcnosti svojich potomkov*“. Sociálne rozhľady, 1940, roč. I, č. 28, s. 168 (spravodajská korešpondencia).

¹⁰⁹ Z krajinského vestníka jednak vyplýva, že zbierkovú akciu *Detský deň* organizovalo SÚSM pomocou pridružených OSM, zároveň že bola organizovaná „*v prospech ochrany potrebných detí*“. ŠA Trenčín, f. OSM Trenčín, šk. 2. Obežníky za rok 1939, Obežník č. 19.

¹¹⁰ ŠA Trenčín, f. OSM Trenčín, šk. 2. Obežníky za rok 1939, Obežník č. 19.

na ošacovacie a stravovacie akcie, ktoré mali nasledovať v zimnom období.¹¹¹ Predsedníctvo OSM v Trenčíne prostredníctvom tlače apelovalo pred uskutočnením *Detského dňa* na ľudí v okrese: „*Akcia táto prevádza sa cieľom zabezpečenia chudobných detí pred zimou a hladom. Netreba sa šíriť o tom, koľko chudobných detí dnes na milosrdenstvo čaká. Koľko je tých, ktorým rodičia a chudobné vdovy nemôžu dať ani to najpotrebnejšie a koľko detí následkom toho z nedostatku chradne a telesne i duševne k ohromnej škode národa a štátu padá.*“¹¹²

Peňažnú zbierku dopĺňala naturálna. Vyzbierané naturálie najčastejšie v podobe zemiakov, múky a fazule sa následne využívali pri realizácii stravovacích akcií v zimnom období. Pokiaľ tieto komodity neboli spotrebované v rámci týchto podporných akcií, boli nahlasované ústrediu a to zabezpečilo ich prerozdelenie do detských domovov. Po skončení zbierkovej akcie *Detský deň* boli všetky OSM povinné hlásiť výsledok SÚSM. Keďže v rovnakom období prebiehala zbierka zimnej pomoci pod taktovkou HSLŠ, boli OSM nútené zbierku čo najskôr ukončiť.¹¹³

V priebehu existencie Slovenského štátu sa organizovanie *Detského dňa* dostávalo do čoraz bližšej spolupráce s HSLŠ. Od roku 1940 dochádzalo k zmenám v organizácii *Detského dňa*. Ako uviedlo vedenie SÚSM, tieto zmeny prichádzali „*pod vplyvom vyvíjajúcej sa národnostnej a politickej štruktúry Slovenského štátu.*“¹¹⁴ Do akcie mal byť zapojený väčší počet dobrovoľných pracovníkov, čo sa ústrediu podarilo tým, že v tomto smere nadviazalo spoluprácu s Hlavným veliteľstvom HM. Všetky jednotky HM dostali v roku 1940 príkazom zúčastniť sa organizovania, resp. realizovania *Detského dňa*. Nápomocné boli predovšetkým pri pouličných zbierkach a pri zbierkach naturálií.¹¹⁵ Upevňovanie moci štátostrany – HSLŠ nad SÚSM a jeho organizáciou *Detského dňa* sa naplno prejavilo v roku 1941. Totiž táto celoslovenská zbierková akcia musela byť schválená priamo Generálnym sekretariátom HSLŠ. Upravil sa aj názov, ktorý bol v podstate prepojený so zbierkovou akciou HSLŠ, a znel *Detský deň vojnovkej zimnej pomoci*.

V nasledujúcom roku bol organizovaný „*Detský deň Vojnovkej zimnej pomoci HSLŠ*“, čo dokladá splynutie zbierkovej akcie SÚSM so zbierkovou akciou HSLŠ. Akciu realizovali OSM v spolupráci so zložkami HSLŠ – HG, HM, miestnymi, okresnými a župnými sekretariátmi strany. Zachované archívne materiály týkajúce sa *Detského dňa* sú však pomerne torzovité a doterajší výskum neumožňuje vytvoriť štatistiku vyzbieraných prostriedkov. Išlo však o ďalšiu „akciu ústredia“, ktorá každoročne dávala do pozornosti materiálnu a sociálnu starostlivosť o deti.

Záver

Propagovanie sociálno-zdravotnej starostlivosti zo strany SÚSM sa v období Slovenského štátu uskutočňovalo dvomi formami – a to priamou a nepriamou.

¹¹¹ ŠA Trenčín, f. OSM Trenčín, šk. 2. Obežníky za rok 1939, Obežník č. 21.

¹¹² Trenčan, 8. november 1941. ŠA Trenčín, f. OSM Trenčín, šk. 1. Články z tlače.

¹¹³ ŠA Trenčín, f. OSM Trenčín, šk. 2. Obežníky za rok 1939, Obežník č. 28.

¹¹⁴ ŠA Trenčín, f. OSM Trenčín, šk. 2. Obežníky za rok 1940, Obežník č. 31.

¹¹⁵ ŠA Trenčín, f. OSM Trenčín, šk. 2. Obežníky za rok 1940, Obežník č. 32.

Priamou formou sa uskutočňovala prostredníctvom periodika *Sociálne rozhľady* a taktiež prostredníctvom rozhlasových relácií a prednášok s dosahom primárne cieleným na dievčatá a ženy. Do priamej formy možno zaradiť aj organizovanie *Dňa slovenskej rodiny*. V tomto prípade však nebola pozornosť jednoznačne, resp. výhradne sústredená na deti. Popri nich bol v pozornosti aj význam slovenských rodín a slovenských matiek vo všeobecnosti. Samozrejme, spojenie týchto „skupín“ spoločnosti bolo prirodzené.

Propagovanie sociálno-zdravotnej starostlivosti ďalej prebiehalo nepriamou formou a to viacerými aktivitami ústredia a jemu podriadených OSM ako bola zbierková akcia *Detský deň*. Išlo o terénnu akciu, kedy, podobne ako v prípade *Dňa slovenskej rodiny*, dochádzalo k priamemu kontaktu s obyvateľstvom. Počas *Detského dňa* však bola primárnym cieľom zbierka a následne priama pomoc v rodinách, propagovanie sociálnej starostlivosti bolo sprievodným javom. V tomto smere môžeme ako nepriamu formu propagácie sociálnej starostlivosti o deti chápať aj zimné ošacovacie a stravovacie akcie. Tie sa zase primárne sústreďovali na materiálne zabezpečenie. Pomocné zimné akcie si však vyžadujú samostatný podrobný historický výskum.

Na záver tiež možno konštatovať, že SÚSM v Bratislave všetkými svojimi aktivitami podnecovali a priamo aj nepriamo propagovalo sociálno-zdravotnú starostlivosť o deti a mládež.

Zoznam použitých prameňov a literatúry:

Archívy:

Slovenský národný archív v Bratislave, fond Slovenské ústredie starostlivosti o mládež – časť Krajské ústredie starostlivosti o mládež.

Štátny archív v Trenčíne, fond Okresná starostlivosť o mládež v Trenčíne.

Štátny archív v Trnave, fond Okresná starostlivosť o mládež v Hlohovci.

Dobová tlač:

Organizačné zvesti Hlinkovej slovenskej ľudovej strany

Slovák

Sociálne rozhľady

Trenčan

Monografie a zborníky ako celok:

Acta Statistica: štátneho zdravotne-sociálneho ústavu Slovenska = Hygienico socialis instituti Slovachiae: Publikčný orgán pre štatistickú činnosť VII. Oddelenia Štátneho zdravotne-sociálneho ústavu v Bratislave: Organum pro edendis publicationibus actionis statisticae in sectione VII. Hygienico socialis instituti in Bratislava. Bratislava, 1944.

BAKA, Igor. Politický systém a režim Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1940. Bratislava, 2010.

BALLAY, Anton. Stavebná a bytová starostlivosť. Bratislava, 1941.

Budujeme sociálny štát 1939 – 1944. Bratislava, 1944.

DRÁBIK, Jakub. Fašizmus. Bratislava, 2019.

FALISOVÁ, Anna. Lekári na Slovensku do roku 2000. Bratislava, 2010.

FOGELOVÁ, Patrícia – PEKÁR, Martin. Disciplinované mesto. Zásahy politiky do verejného priestoru na Slovensku 1938 – 1945. Košice, 2021.

- HÁJOVSKÝ, Anton. Dva roky sociálnej starostlivosti o mládež (ročnica Slovenského ústredia starostlivosti o mládež). Bratislava, 1943.
- HORNÁK, Pavel. Formy a prostriedky marketingovej komunikácie. Videoreklama. Bratislava, 2019.
- LACLAVÍKOVÁ, Miriam – ŠVECOVÁ, Adriana. Dieťa medzivojnového Slovenska: Verejná sociálna starostlivosť o deti a mládež na Slovensku a jej inštitucionálna základňa. Praha, 2019.
- MATUŠÍK, Ivan – VOJTKOVÁ, Viera. K stému výročiu narodenia Profesora MUDr. Alojza J. Churu 1899/1999. Bratislava, 1999.
- MUTŇANSKÝ, Ľudovít. Slovenská sociálna výstavba: cesta do nového európskeho sociálneho poriadku. Bratislava, 1944.
- Narodilo sa nám dieťaťko. Sborník odborných článkov a praktických rád týkajúcich sa výchovy dieťaťka od narodenia (Slovenská žena sociálno-zdravotnej práci, I. séria, II. zväzok). Bratislava, 1943.
- Neveste a rodine. Sborník praktických článkov pre rodinu a dievčatá, ktoré sa pripravujú na vydaj. (Slovenská žena sociálno-zdravotnej práci, I. séria, I. zväzok). Bratislava, 1943.
- POLAKOVIČ, Štefan. Tisova náuka. Bratislava, 1941.
- RIGOVÁ, Viktória. Mládež nad priepasťou: Sociálna starostlivosť o (nielen) problémovú mládež na Slovensku v rokoch 1918 – 1945. Bratislava, 2022.
- SZABÓ, Miloslav. Potraty. Dejiny slovenských kultúrnych vojen od Hlinku po Kuffu. Bratislava, 2020.
- ŠKORVANKOVÁ, Eva. Strážkyne rodinných kozubov? Ženy v ideológii a politike slovenského štátu. Bratislava, 2020.
- ŠUSTROVÁ, Radka. Zastrené počátky sociálneho štátu. Nacionalizmus a sociálna politika v Protektoráte Čechy a Morava. Praha, 2020.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách:

- KÁRPÁTY, Vojtech. Hlinkova mládež do leta 1940. In PEKÁR, Martin – PAVLOVIČ, Richard (eds.). Slovensko medzi 14. marcom 1939 a salzburskými rokovaniami (Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis). Prešov, 2007, s. 353-362.
- MAGDOLEN, Rudolf. Štátna starostlivosť o deti. In STRAKA, Ladislav (ed.). Sborník sociálnej práce II. Bratislava, 1942, s. 62-64.
- NEŠŤÁKOVÁ, Denisa. Ženy proti štátu. „Kriminálne“ potraty v čase Slovenskej republiky (1939 – 1945). In HYRJA, Jozef (ed.). Tisovi poza chrbát. Príbehy odporu voči ľudáckemu režimu. Bratislava, 2020, s. 31-51.
- RIGOVÁ, Viktória. Etablovanie Zemského ústredia pečlivosti o mládež v Bratislave a jeho okresných pobočiek v medzivojnovom Československu. In *Studia Historica Nitriensia*, 2021, roč. 25, č. 1, s. 131-152.
- RIGOVÁ, Viktória. Sonda do problematiky ústavnej starostlivosti o deti v Slovenskom štáte na príklade okresných detských domovov. In *Acta Historica Neosoliensia*, 2022, roč. 25, č. 1, s. 67-87.
- ŠKORVANKOVÁ, Eva. Propagácia materstva v období prvej Slovenskej republiky (1939 – 1945). In TIŠLIAR, Pavol (ed.). Populačné štúdie Slovenska 3. Bratislava, 2014, s. 31-109.
- ŠKORVANKOVÁ, Eva. Ženský odbor HSĽS ako koordinátor sociálnej práce? In TIŠLIAR, Pavol (ed.). Populačné štúdie Slovenska 13. Bratislava, 2020, s. 59-82.

Legislatíva:

Zákon č. 80/1942 Sl. z. zo dňa 6. mája 1942 o Sociálnom ústave Hlinkovej slovenskej ľudovej strany. Slovenský zákonník, roč. 1942.

Nepublikované práce:

RIGOVÁ, Viktória. Slovenské ústredie starostlivosti o mládež v Bratislave 1939 – 1944 (dizertačná práca). Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2022.

Počet slov: 10 744

Počet znakov vrátane medzier: 76 125